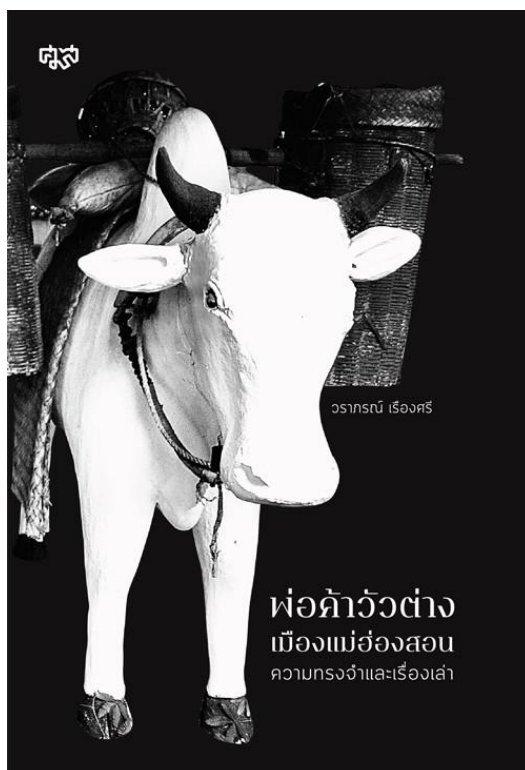

Series หนังสือ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร

พ่อค้าวัวต่างเมืองแม่ฮ่องสอน : ความทรงจำและเรื่องเล่า

รูปที่ 1 ปกหนังสือ พ่อค้าวัวต่างเมืองแม่ฮ่องสอน : ความทรงจำและเรื่องเล่า
หมายเหตุจาก. ฝ่ายบริการสารสนเทศ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

ในยุคที่ถนนลาดยาง รถกระบะ และสัญญาณโทรศัพท์มือถือกลายเป็นเรื่องปกติธรรมดา หนังสือเรื่อง “พ่อค้าวัวต่างเมืองแม่ฮ่องสอน ความทรงจำและเรื่องเล่า” ทำให้เราได้ย้อนกลับไปเห็นภาพอีกแบบหนึ่งของการค้าขายแดน ภาพที่พ่อค้าค่อย ๆ ขับวัวผ่านเส้นทางคดเคี้ยวกลางป่าลึก เสียงกระดิ่งวัวดังเป็นจังหวะมั่นคงเหมือนกำกับความเร็วของการเดินทาง สองข้างทางคือภูเขาที่ทั้งอุดมและทำทลาย เป็นภูมิทัศน์ที่บังคับให้มนุษย์ต้องรู้จักจังหวะธรรมชาติ เรียนรู้การอยู่ร่วมกับพื้นที่มากกว่าการควบคุมมัน

ผู้เขียน วราภรณ์ เรืองศรี อาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เป็นนักวิจัยที่ทำงานกับประวัติศาสตร์ชีวิตผู้คนในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นล้านนา ชายแดน หรือเรื่องเล่าท้องถิ่น งานของเธอมักเต็มไปด้วยเสียงของผู้คนจริง ๆ ความทรงจำ ความไม่แน่นอน และเรื่องเล่าที่ถ้าไม่มีใครบันทึกไว้ก็อาจเลือนหายไปพร้อมการเปลี่ยนผ่านของยุคสมัย ในเล่มนี้ เธอใช้การสัมภาษณ์ บันทึกเสียง และการลงพื้นที่จริง ทำให้การอ่านหนังสือเปรียบเสมือนการเดินทาง รอยพ้อคำวิ้วตัวจริงที่เคยย่างเท้าบนเส้นทางเหล่านั้น

หนังสือออกเป็น 4 ภาคใหญ่ ที่สอดรับกับ “จังหวะของประสบการณ์” ตั้งแต่การเดินทาง ชีวิตผู้คน เศรษฐกิจชายแดน ความทรงจำ และการส่งต่อสืบทอด โครงสร้างทั้ง 4 ภาคไม่ใช่การจัดหมวดเนื้อหา แต่เป็น “การพาผู้อ่านเดินทางตามเส้นทางของพ้อคำวิ้ว” ตามแบบที่ผู้เล่าประสบการณ์ ตั้งแต่การออกเดินทาง การค้าขาย การจดจำ ไปจนถึงการส่งต่อสู่รุ่นลูกหลาน การจัดวางที่ทำให้เข้าใจทั้ง วิถีชีวิต ภูมิประเทศ ความสัมพันธ์ และคุณค่าของประสบการณ์มนุษย์ที่เคยดำเนินมา จนถึงปัจจุบัน

ภาคที่หนึ่ง ตามติดชีวิตผู้คนและการเดินทาง

ภาคแรกเปรียบเสมือนการเปิดประตูสู่โลกของพ้อคำวิ้วในแม่ฮ่องสอน ภูมิประเทศที่เต็มไปด้วยภูเขา หุบเขา แม่น้ำ และเส้นทางเดินป่าที่ไม่เคยเหมือนเดิมในแต่ละฤดูกาล ผู้เขียนให้ความสำคัญกับ “เสียงของผู้เล่า” เพื่อถ่ายทอดทักษะของการเดินทางแบบดั้งเดิม “เสียง” ที่หมายถึงน้ำเสียง ความรู้สึกของผู้ที่ไม่ได้ปรากฏอยู่ใน ใบออก เอกสารราชการ หรือบันทึกอย่างเป็นทางการ แต่เป็นเสียงของคนที่เคยใช้เท้าเดินบนดินเส้นทางนั้นจริง ๆ ผู้เขียนเรียกสิ่งนี้ว่า “ความทรงจำ” ซึ่งเป็นคลังข้อมูลที่มีชีวิตที่สุดในการศึกษาพ้อคำคาราวาน

แม้ภาพของพ้อคำคาราวานวิ้วจะทำให้เรานึกถึงเส้นทางในภาคเหนือของไทย แต่หากมองในกรอบวิชาการกว้างขึ้น การค้าคาราวานนั้นเกิดขึ้นในหลายภูมิภาคทั่วโลกและมีความหลากหลายกว่าที่คิด ตัวอย่างเด่นคือเส้นทางสายไหม เครือข่ายการค้าที่เชื่อมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่ง Knauer (1998) ศึกษาไว้ละเอียดเกี่ยวกับทักษะเฉพาะตัวของพ้อคำคาราวาน ตั้งแต่การจัดเรียงสัมภาระบนหลังอูฐ การกำหนดตำแหน่งเดินของคนและสัตว์ ตลอดจนความเชื่อที่แทรกอยู่ในการเดินทางที่ยากลำบาก งานเหล่านี้ทำให้เห็นว่าพ้อคำคาราวานไม่ใช่แค่ “การขนของ” แต่เป็นภูมิปัญญาที่เกิดจากประสบการณ์สั่งสม และถ่ายทอดกันข้ามรุ่นเหมือนวัฒนธรรมประเภทหนึ่ง

ในภาคเหนือของไทยเองก็ม้งงานศึกษาที่ชี้ให้เห็นร่องรอยคล้ายกัน เช่น งานของชูสิทธิ์ (2545) ที่พบว่าพ้อคำคาราวานจะตกแต่งวิ้วของตนให้โดดเด่นเพื่อใช้เป็นสัญลักษณ์ประจำขบวน ซึ่งสะท้อนถึงระบบความเชื่อและความชำนาญของคนเดินป่าที่อ่านภูมิประเทศได้ด้วยสายตาเพียง

ครั้งเดียว ระหว่างวิถีของพ่อค้านักเดินทางเหล่านี้จึงเต็มไปด้วยเรื่องเล่า ความทรงจำ และทักษะที่เขียนเป็นตำราไม่ได้

หนังสือ พ่อค้าวัวต่างเมืองแม่ฮ่องสอน ของวราภรณ์ เรื่องศรี เลือกหยิบ “ความรู้ที่เดินได้” ของพ่อค้าคาราวานมาเป็นหัวใจสำคัญของการศึกษา เพราะแม้กลุ่มคนเหล่านี้จะมีบทบาทอย่างมากต่อเศรษฐกิจชายแดนและการเคลื่อนย้ายผู้คน แต่กลับปรากฏอยู่เพียงเลือนรางในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของภาคเหนือ ประเด็นนี้ชัดเจนยิ่งขึ้นเมื่อพิจารณาว่า แม่ฮ่องสอนมักถูกมองผ่านสายตาจากศูนย์กลาง ในฐานะเมืองเล็กที่ไม่ใช่ศูนย์กลางเศรษฐกิจเช่นเชียงใหม่ และไม่สามารถเทียบมูลค่าการค้าชายแดนกับเชียงรายได้ ทั้งที่ในความเป็นจริง เมืองแห่งนี้เคยเป็น “หน้าด่านล้านนา” และเป็นจุดเชื่อมสัมพันธ์กับรัฐฉานมาอย่างยาวนาน

เพื่อคลี่ภาพที่ถูกละเลยดังกล่าว ผู้เขียนจึงเลือกพ่อค้าคาราวานชาวไทใหญ่และต้องสู่เป็นตัวแสดงหลักของงานศึกษานี้ พวกเขาไม่ใช่ผู้ประกอบการรายใหญ่ แต่คือผู้เดินทางจริง ผู้ที่ทำให้เส้นทางคาราวานของแม่ฮ่องสอนดำรงอยู่จริงในทางปฏิบัติ และเป็นผู้แบกรับชุดความรู้ สำนึกพื้นที่ และเรื่องเล่าซึ่งไม่เคยได้รับการบันทึกอย่างเป็นระบบ ขณะที่พ่อค้าจีนยูนนานแม้จะมีบทบาทปรากฏอยู่บ้าง แต่ไม่ได้เป็นแกนกลางของงาน ทั้งเพราะขอบเขตการศึกษาและเพราะจุดมุ่งหมายของผู้เขียนต้องการคืนพื้นที่ให้กลุ่มที่ถูกละเลยมากที่สุด นั่นคือ การขาดหายของตัวตนและเสียงของพ่อค้าคาราวานในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชายแดน และการถูกลดทอนความสำคัญของแม่ฮ่องสอนในฐานะพื้นที่การค้าชายแดน

เอกสารหลายชิ้นตั้งแต่ “ใบบอก” หรือรายงานราชการจากหัวเมืองต่าง ๆ ที่ส่งมากรุงเทพฯ เช่น ใบบอกเมืองแม่ฮ่องสอนกล่าวถึงการอพยพโยกย้ายของผู้คนในพื้นที่ดังกล่าว เมื่อ ค.ศ.1890 พื้นที่ศึกษาทั้งสามพื้นที่ในงานนี้คือ เมืองแม่ฮ่องสอน ขุนยวม และแม่สะเรียง เป็นถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่และต้องสู่ที่อพยพเข้ามาอย่างต่อเนื่อง การเคลื่อนย้ายของกลุ่มคนต่าง ๆ จึงสัมพันธ์กับกิจกรรมการบุกเบิกที่ดิน การค้าไม้ การค้าวัวต่าง และการค้าระหว่างท้องถิ่น ทำให้เมืองนี้ไม่เพียงมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม แต่ยังเป็นด่านการค้าเส้นสำคัญที่เชื่อม “ยูนนาน ล้านนา รัฐฉาน” เข้าด้วยกัน ผู้คนในพื้นที่ตั้งรกรากกันมานานกว่างานโบราณคดีจะพิสูจน์ได้ทัน ความสำคัญของพื้นที่จึงไม่ได้อยู่แค่การปกป้องอาณาเขต แต่เป็นพื้นที่ที่ผู้คนข้ามไปมา เพื่อหาเลี้ยงชีพมานานหลายชั่วรุ่น

ในเส้นทางการค้านี้ พ่อค้าคาราวานทั้งชาวไทใหญ่และปะโอ รวมถึงพ่อค้าจีนยูนนานเป็นผู้ขับเคลื่อนสำคัญ การส่งออกปศุสัตว์จากพม่า เดินทางผ่านเส้นทางภูเขาที่ไม่ซ้ำรอยกับเส้นทางรถไฟสายเหนือ ทำให้การค้าชายแดนของแม่ฮ่องสอนยังคงดำรงอยู่แบบอิสระและมีพลวัตเป็นของตนเอง แม้รัฐไทยจะเข้ามาจัดการสัมปทานไม้ และทำให้รายได้จากการค้าไม้ลดลงในเวลาต่อมา แต่

บทบาทของพ่อค้าคาราวานก็ยังไม่หายไป เพราะเส้นทางการค้าปศุสัตว์ยังจำเป็นต่อเศรษฐกิจของชายแดน

ความสำคัญทางเศรษฐกิจคือ พ่อค้าคาราวานทำให้การค้าในพื้นที่ชายแดนเคลื่อนไหวได้จริง ทั้งวัวต่าง ลินค้า และแรงงาน พวกเขาเป็น “โครงสร้างพื้นฐานที่เดินได้” ของเศรษฐกิจแม่ฮ่องสอน ก่อนระบบคมนาคมสมัยใหม่จะเข้ามา

ความสำคัญทางสังคมคือ ระบบคาราวานทำให้เกิดการปะทะสังสรรค์ทางวัฒนธรรม การตั้งรกราก การผสมผสานของกลุ่มชาติพันธุ์ และการสร้างเครือข่ายความไว้วางใจในพื้นที่ภูเขา ซึ่งยังส่งผลต่อรูปแบบความสัมพันธ์ชายแดนมาจนถึงปัจจุบัน

การศึกษาของวราภรณ์ไม่ใช่เพียงการสืบค้นอดีตของเมืองชายแดน แต่เป็นความพยายาม “ขยายพรมแดนของประวัติศาสตร์” ผ่านการฟังเสียงของผู้ที่เคยใช้ร่างกายเดินอยู่บนเส้นทางเหล่านั้นจริง ๆ เธอลงพื้นที่สัมภาษณ์อดีตพ่อค้าคาราวานและทายาทของพวกเขา ใช้วิธีการแบบประวัติศาสตร์ชีวิตมาช่วยอ่านความหมายของความทรงจำ ซึ่งมักไม่เป็นระเบียบ กระจัดกระจาย และเต็มไปด้วยการเลือกจำ และหลงลืมตามช่วงชีวิตและสถานการณ์

ดั่งที่นักจุลประวัติศาสตร์อย่าง Waterson ตั้งข้อไว้ว่าคำบอกเล่าไม่ใช่ “ข้อเท็จจริงเชิงประวัติศาสตร์” ตรง ๆ แต่เป็นกระบวนการสร้างความหมายร่วมกันระหว่างผู้เล่าและผู้เก็บข้อมูล การวิเคราะห์เรื่องเล่าของพ่อค้าวัวต่างจึงช่วยให้เห็นความเปลี่ยนแปลงหลายอย่างที่เกิดขึ้นกับแม่ฮ่องสอนหลัง พ.ศ.2500 ทั้งการย้ายถิ่นของผู้ลี้ภัยจากรัฐฉาน การเติบโตของแรงงานข้ามพรมแดน และการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจชายแดนที่สลับซับซ้อนขึ้น

งานศึกษาก่อนหน้านี้ เช่น Skinner, Walker หรือแม้แต่วราภรณ์เองในงานก่อนหน้า มักพูดถึงชายแดนในฐานะ “พื้นที่ปะทะสังสรรค์และต่อรองอำนาจ” ทว่าล้วนขาดมุมมองจากผู้ที่เดินอยู่บนเส้นทางจริง หนังสือเล่มนี้จึงเข้ามาเติมเต็มช่องว่างนั้นด้วยการเล่าประวัติศาสตร์ผ่านสายตาของผู้ที่ขนวัว, เดินป่า, ฝึกอ่านลม ฟ้า ภูเขา และแลกเปลี่ยนสินค้ากับคนในหมู่บ้านที่ละหลัง

เมื่อรวมเข้ากับข้อมูลเชิงพื้นที่ แนวคิดประวัติศาสตร์ และระเบียบวิธีแบบมานุษยวิทยา หนังสือเล่มนี้จึงทำหน้าที่ “พาเราเดินเส้นทางประวัติศาสตร์อีกเส้นทางหนึ่ง” ที่พ้นจากการบันทึกแบบทางการ และชวนมองแม่ฮ่องสอนในฐานะพื้นที่ที่มีชีวิต ไม่ใช่พื้นที่ในแผนที่

ภาคที่สอง วัวต่าง เรือสินค้าท่ามกลางขุนเขาและทุ่งราบ

“ต่าง” คือภาษาสำหรับบรรทุกสิ่งของพาควัวบนหลังสัตว์ เช่น วัว ม้า ลา มักสานด้วยหวายหรือไม้ไผ่ เป็นรูปทรงกระบอกมีหูสำหรับสอดคานพาควัวบนหลังสัตว์ โดยจะเรียกชื่อตามชนิด

ของสัตว์ที่ใช้บรรทุกสิ่งของ ได้แก่ วัวต่าง ม้าต่าง ลาต่าง ดังนั้นวัวต่าง คือ วัวที่ถูกฝึกฝนให้สามารถใส่ต่าง เพื่อขนสินค้า หรือสิ่งของ และต่างถูกอธิบายอย่างละเอียดในหนังสือว่าไม่ใช่แค่เครื่องจักสาน แต่เป็นเทคโนโลยีพื้นถิ่นที่สมบูรณ์ที่สุดสำหรับการเดินทางบนภูเขา

อดีตพ่อค้าวัวต่าง ให้ข้อมูลว่า วัวที่ใช้ต่างส่วนใหญ่เป็นวัวเพศผู้พันธุ์พื้นบ้าน ทำหมันแล้วเพื่อให้เชื่อฟัง ไม่แยกตัวจากฝูง การฝึกวัวใช้เวลาเพียงไม่กี่วัน แต่ความชำนาญของพ่อค้าต้องใช้เวลากว่าครึ่งชีวิต บางคนเริ่มจากการเป็นลูกหาบ เด็กชายตัวเล็กที่เดินตามคาราวาน คอยมัดเชือกหรือดูแลวัวที่ละตัว จนกว่าจะสะสมเงินซื้อวัวตัวแรกได้ บางรายไม่รับค่าแรงขอ “วัวหนึ่งตัว” เป็นค่าตอบแทนแทนเงินสด เพราะการมีวัวคือทรัพย์และอนาคต

เบื้องหลังขบวนวัวต่างแต่ละชุด มีตัวละครหลายบทบาทที่ทำให้การเดินทางเกิดขึ้นจริง งานค้นคว้าทางวิชาการของชูลิทธิ (2545) เรื่อง พ่อค้าวัวต่าง: ผู้บุกเบิกการค้าขายในหมู่บ้านภาคเหนือของประเทศไทย แสดงให้เห็นการจัดขบวนวัวต่างที่ประกอบไปด้วย

1) นายอ้อย คือผู้นำกองวัว ฐานะคาสินค้าในทุกฤดูกาล เจริญค้าขาย และอ่านป่าได้อย่างแม่นยำ เขาคือแผนที่เคลื่อนที่ และเป็นผู้รับผิดชอบชีวิตของทั้งคนและวัวในขบวน

2) ลูกจ้างหรือคนคอง จะมี 2 คน เป็นผู้ควบคุมวัว 20 ตัวด้วยสองเท้า คนคองเดินประกบซ้าย ขวาของขบวน คอยไล่ ปลอบ ดึง หรือเตือนวัวให้เดินเป็นจังหวะเดียวกัน พวกเขาต้องค้ำกับวัวทุกตัว เห็นเพียงแผ่นหลังวัวก็รู้ว่าวันนี้มันเหนื่อยหรือสบายใจ

3) ลูกหาบ ผู้เริ่มต้นทุกเส้นทางของพ่อค้า เด็กหนุ่มผู้ตามคาราวาน สะพายข้าวของเบา ๆ แต่เรียนรู้ทุกทักษะตั้งแต่วิธีพันเชือกสามเกลียว วิธีเลือกวัวนำ ไปจนถึงข้อห้ามเรื่องผีลายในป่าหลายคนเติบโตเป็นนายอ้อยในท้ายที่สุด

ภาคนี้ของหนังสืออดีตพ่อค้าวัวต่างได้พูดถึงวัตถุประสงค์ระบบหลังวัวต่างทุกตัว เพื่อการเดินทางท่ามกลางหุบเขา ได้แก่

สายอ้าง หรือ สายหาง ทำหน้าที่เป็นสายคล้องหางวัว และจะมีเชือกที่คล้องกับลำตัว โดยสายทั้งสองมีหน้าที่รั้งต่างไว้บนตัววัวไม่ให้เคลื่อนที่

สายอก เป็นสายเชือกที่คล้องระหว่างอกของวัวเพื่อรัดของ

คองลอง / หิ้ง / หิ้งเชิง กระจดวัวนำ ซึ่งใน 1 ขบวนจะมีเพียงวัวนำ หรือวัวจ่าเท่านั้นที่จะได้ห้อยคองลอง โดยทั่วไปวัวนำจะได้รับการตกแต่งสวยงาม แต่ไม่มีต่าง เนื่องจากทำหน้าที่เป็นวัวนำขบวน มีความเชื่อว่าคองลอง หรือกระจดจะช่วยอำพรางกองคาราวานให้พ้นจากผีร้ายหรือสิ่งชั่วร้ายในป่า

หมอนรองต่าง เครื่องมือสำคัญที่สุด หากหมอนไม่ดี วัลเจ็บหลังได้ เวลาที่จะยกของขึ้น จะต้องยกพร้อมกัน

ต่าง (ภาชนะ) นอกจากจะใช้เพื่อเก็บสัมภาระสิ่งของแล้ว ยังสามารถใช้เป็นที่นอนในช่วงหน้าฝนได้เช่นกัน

มะหลอด (มะกอก) ไม้กันเชือกบาดหลังวัล มีลักษณะเป็นไม้ที่เป็นรูปมีเชือกลอด ตำแหน่งอยู่ต่อกับสายอ้าง

เชือกสาม ทก เก้าเกี้ยว จะเป็นเชือกที่มีขนาดต่างกันตามประโยชน์การใช้งาน และเชือกแต่ละขนาดเชื่อว่ามีพลังศักดิ์สิทธิ์ ฝักรายที่อยู่ตามป่า ห้วย ลำธารจะกลัวเชือกที่อยู่บนหลังวัลต่าง

กานต่าง ไม้ควบข้าง ไขยกของขึ้นหลังวัล เวลายกต่างขึ้นต้องเร็ว คนซ้ายอยู่ทางซ้าย คนขวาอยู่ทางขวา วัลที่รู้ความจะก้มหัวให้เมื่อยกของขึ้น

สาด เสือ ผ้าใบ ที่เป็นบ้านชั่วคราวท่ามกลางหมอกและฝนที่มาแบบไม่ทันตั้งตัว

ลักษณะพิเศษของเส้นทางคาราวานแม่ฮ่องสอนอยู่ที่มันไม่เคย “ตายตัว” เพราะภูเขาเปลี่ยนวันันตฤดูเปลี่ยน และป่าไม่เคยอยู่นิ่ง

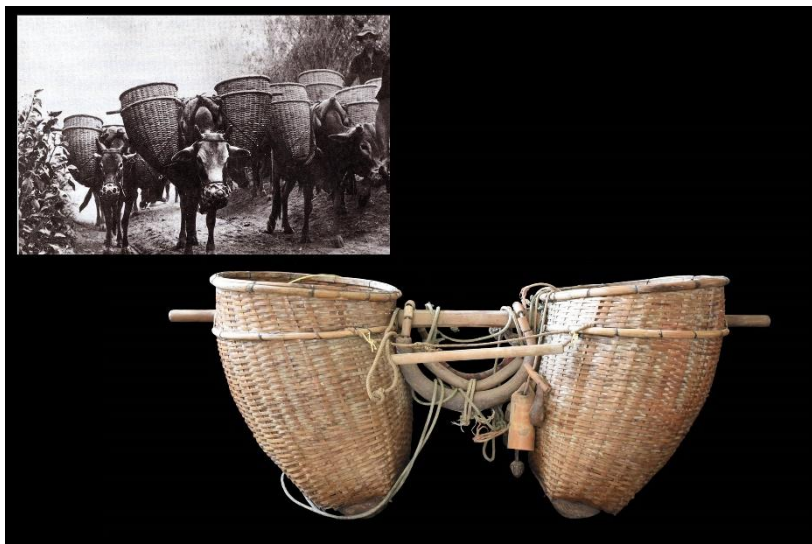
1) เส้นทางที่เปลี่ยนตามฤดูกาล บางปีต้องเดินเส้นทางเขาเพราะลำห้วยเขี้ยว บางปีต้องหลบผาน้ำตกลึกเส้นทางจึงอยู่ใน “ความจำ” มากกว่าในแผนที่

2) เส้นทางไร้รัฐ หลายช่วงไม่มีการควบคุมจากรัฐ ทำให้ระบบเศรษฐกิจพึ่งความไว้ใจระหว่างคนข้ามชาติพันธุ์ ความสัมพันธ์จึงสำคัญกว่าเอกสาร

3) เส้นทางที่เชื่อมยูนนาน ล้านนา รัฐฉาน นี่เองที่ทำให้แม่ฮ่องสอนเป็นพื้นที่วัฒนธรรมผสม ทั้งภาษา เครื่องแต่งกาย อาหารและสินค้าล้วนเดินทางตามหลังวัลไปด้วยกัน

สินค้าที่วัลต่างขนไปมา บ่งบอกถึงความเคลื่อนไหวของสังคมได้ดีที่สุด ตั้งแต่เกลือเม็ด ปลาทุเค็ม ปลาแห้ง ไปจนถึงน้ำมันก๊าดหรือผ้าดิบ สินค้าแต่ละชนิดผูกกับฤดูกาลอย่างแน่นหนา เช่น การซื้อเหมียงต้องรอฤดูเก็บใบชา การขนข้าวต้องรอพันธุ์ฤดูเก็บเกี่ยว เพราะมีข้อห้ามห้ามนำออกนอกพื้นที่โดยไม่รับอนุญาต

นี่คือเศรษฐกิจที่ตั้งอยู่บนความสัมพันธ์ ไม่ใช่ตัวเลข หรืออย่างที่ผู้เล่าคนหนึ่งบอกว่า “ถ้าคนไม่ไว้ใจกัน วัลต่างมันไปไม่ได้หรอก ทางมันไกลเกิน” ชี้ชัดว่า วัลต่างคือ “เรือสินค้า” ที่ไม่ใช่เพียงพาหนะ แต่เป็นตัวกลางที่ทำให้ผู้คนข้ามพรมแดนทางสังคมและวัฒนธรรมได้

รูปที่ 2 ต่างภาชนะสำหรับบรรทุกสิ่งของ
 หมายเหตุจาก. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาตินาน. (2563). วัวต่าง. กรมศิลปากร.

ภาคที่สาม สิ่งมีค่าที่ยังเก็บรักษาไว้นั้นคือ ความทรงจำ

ภาคที่สามเปิดให้เห็นอีกชั้นหนึ่งของแม่ฮ่องสอนในฐานะพื้นที่ที่ความเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจและความทรงจำเดินเคียงข้างกันมาโดยตลอด ช่วงสงครามโลกครั้งที่สองคือจุดหักเหสำคัญ เมื่อรัฐเริ่มขยายเส้นทางรถไฟและระบบคมนาคมจากศูนย์กลางเข้ามาใกล้ชายแดนมากขึ้น เส้นทางคาราวานซึ่งเคยเป็นเส้นเลือดหลักของเมืองจึงค่อย ๆ สูญเสียความหมายตามสายตาของรัฐ แต่ในอีกมิติหนึ่ง การเปลี่ยนผ่านครั้งนั้นกลับทำให้ “ความทรงจำของผู้คน” เด่นชัดขึ้น กลายเป็นพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ที่ยังไม่เคยถูกบันทึกหรือให้คุณค่าอย่างจริงจัง

แนวคิดเรื่อง “พื้นที่ความทรงจำ” กลายเป็นแกนกลางของภาคนี้ และเป็นกรอบที่ช่วยให้เห็นว่าประวัติศาสตร์ไม่ได้เกิดจากเอกสารราชการหรือเหตุการณ์ใหญ่เพียงอย่างเดียว ตัวอย่างสำคัญที่ถูกหยิบมาเทียบเคียง คือผลงานของฟรีโม เลวี ผู้บันทึกประสบการณ์ในค่ายกักกันนาซีหลังสงครามผ่านไปเกือบทศวรรษ ความทรงจำของเขาไม่ใช่เพียงภาพจำอันเจ็บปวด แต่เป็นการทบทวนที่ผ่านกระบวนการคิดและเวลา ทำให้เรื่องเล่ามีพลังยิ่งกว่าบันทึกความจริงตามตัวอักษร กรณีของเลวีสะท้อนว่า “ความทรงจำ” สามารถเป็นพื้นที่วิเคราะห์ประวัติศาสตร์ที่ลึกและซับซ้อนกว่าเอกสารทางการที่ถูกผลิตขึ้นเพื่อยืนยันอำนาจรัฐ

เมื่อย้อนมาที่บริบทไทย บทนี้พาไปสู่ข้อเสนอของสายชลที่ชี้ให้เห็นว่า ความทรงจำไม่เคยมีความเป็นกลางอย่างที่รัฐต้องการให้เป็น หากแต่เป็นพื้นที่ช่วงชิงทางสังคมและการเมืองของชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่พยายามสร้างความทรงจำของตนเองเพื่อยืนยันตัวตนภายใต้โครงสร้างสังคมไทยสมัยใหม่ มุมมองนี้ทำให้เข้าใจชุมชนไทใหญ่ในแม่ฮ่องสอนชัดเจนขึ้น เพราะความทรงจำของพวกเขาไม่ได้สอดคล้องกับประวัติศาสตร์ชาติไทยที่รัฐพยายามกำหนด แต่ผูกพันอยู่กับบ้านเกิดในรัฐฉาน การอพยพ ความรุนแรงทางการเมือง และการเริ่มต้นชีวิตใหม่ในอีกแผ่นดิน ความทรงจำเหล่านี้ไม่เคยถูกบันทึกลงใน “ประวัติศาสตร์ของรัฐ” แต่กลับฝังอยู่ในประเพณี การตั้งถิ่นฐาน และเครือข่ายญาติพี่น้องที่ยังคงข้ามพรมแดนไปมาอย่างต่อเนื่อง

ผู้เขียนเข้าถึงความทรงจำผ่านการสัมภาษณ์แบบประวัติชีวิต การสนทนาแบบเปิด และการติดตามร่องรอยวัตถุที่ผู้คนผูกความทรงจำไว้ ตัวอย่างที่เด่นชัดคือเรื่องเล่าของพระครูอนุกุลกัลยาณพจน์ ความทรงจำวัยเด็กที่เต็มไปด้วยภาพบิดาล่องแพขนข้าวลงสู่แม่สะเรียง หรือการค้าชายแดนที่ดำรงอยู่บนระบบความไว้วางใจมากกว่าตัวเลขและตราประทับของรัฐ สะท้อนว่าเศรษฐกิจชายแดนไม่เคยเป็นกิจกรรมที่มีเส้นแบ่งแน่นอน แต่เป็นผลของการสานต่อความสัมพันธ์ทางศาสนา เครือญาติ และความเชื่อที่เดินทางไปพร้อมกับผู้คนในชีวิตประจำวัน

ผ้ามางทับทิมอายุร้อยกว่าปีในวิหารวัดต่อแพคืออีกหลักฐานที่จับต้องได้ของ “ความทรงจำข้ามพรมแดน” ซึ่งเชื่อมโยงระหว่างรัฐฉานกับแม่ฮ่องสอน ผ้าผืนนี้ซึ่งญาติโยมชาวพม่านำมาถวายตั้งแต่ พ.ศ. 2460 ไม่ได้เป็นเพียงศิลปวัตถุ แต่เป็นเส้นทางของความศรัทธา เครือข่ายการค้า และสายสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมที่เดินทางมาพร้อมกับผู้คน การดำรงอยู่ของมันทำให้เห็นว่าความทรงจำไม่ได้ถูกสร้างผ่านบทสนทนาเพียงอย่างเดียว หากยังฝังอยู่ในสิ่งของที่ถูกส่งผ่านรุ่นต่อรุ่น และเป็นสักขีพยานเงียบ ๆ ของความสัมพันธ์ระหว่างสองฝั่งพรมแดน

ความทรงจำของพ่อค้าวัวต่างก็สะท้อนการเปลี่ยนผ่านของโลกชายแดนอย่างลึกซึ้งอย่างถ้อยคำที่ให้สัมภาษณ์ว่า **“สมัยวัวต่างมี สนุก ไปไหนไม่ต้องกลัว กลัวหมีกกลัวเสือ เดียวนี้ต่างกัน เสือหมี้ไม่มี ต้องกลัวคน”** ไม่ได้เป็นเพียงความคิดถึงอดีต แต่เป็นการบันทึกความเปลี่ยนแปลงทางสังคมผ่านสายตาของคนทำมาหากิน ยุคที่ภัยในป่ามาจากสัตว์ป่าเปลี่ยนไปเป็นยุคที่ภัยมาจากการเมือง ความขัดแย้ง และความไม่แน่นอนทางสังคม ประโยคเดียวสามารถฉายภาพโลกของแม่ฮ่องสอนที่กำลังถูกเปลี่ยนผ่านจากระบบเศรษฐกิจคาราวานไปเป็นเศรษฐกิจสมัยใหม่ ซึ่งความไว้วางใจและเครือญาติถูกแทนที่ด้วยกลไกของรัฐและตลาด

ภาคที่สามจึงสะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ประวัติศาสตร์ของแม่ฮ่องสอนไม่ได้เกิดจากการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจหรือการคมนาคมเพียงอย่างเดียว หากยังเกิดจากความทรงจำที่ผู้คนรักษาไว้ แม้มันจะไม่ได้อยู่ในเอกสารราชการแต่กลับแทรกอยู่ในวัตถุ เรื่องเล่า และภาพจำของผู้คน

ที่เคยเดินบนเส้นทางคาราวานจริง ๆ ประวัติศาสตร์ในบทนี้คือประวัติศาสตร์ที่ชั้นล่างของสังคมสร้างขึ้น ประวัติศาสตร์ของเสียงเล็ก ๆ ที่ค่อย ๆ รวมตัวเป็นภาพใหญ่ของชายแดนที่ยังคงเคลื่อนไหวอยู่เสมอ

ภาคที่สี่ จากรุ่นสู่รุ่น ชายแดนในชีวิตประจำวัน

ภาคที่สี่ของ พ่อคำไว้มต่างเมืองแม่ฮ่องสอน เป็นช่วงที่ผู้เขียนขยับสายตาไปยัง “ความทรงจำที่เคลื่อนไหวตามยุคสมัย” ผ่านประสบการณ์ของคน 4 รุ่นในพื้นที่ชายแดน ซึ่งไม่เพียงเปลี่ยนทิศตามบริบททางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม แต่ยังสะท้อนให้เห็นว่า “ชายแดน” ไม่เคยเป็นเส้นแบ่งตายตัว หากเป็นพื้นที่ที่ถูกตีความใหม่เรื่อย ๆ ตามชีวิตของผู้คนที่อาศัยอยู่ร่วมกัน

การอ่านภาคนี้จึงเหมือนได้เห็นการไหลเวียนของประวัติศาสตร์ผ่านตัวบุคคล คนรุ่นหนึ่งส่งต่อเรื่องเล่าแก่รุ่นสอง รุ่นสองผลานความทรงจำเข้ากับโครงสร้างรัฐสมัยใหม่ รุ่นสามเดินเข้าสู่โลกของราชการสมัยใหม่ และรุ่นสี่เติบโตในยุคเศรษฐกิจท่องเที่ยว ขณะเดียวกันก็สร้างความทรงจำชุดใหม่ของตัวเอง

คนรุ่นที่หนึ่ง ผู้เดินทางข้ามพรมแดนก่อนพรมแดนจะมีอยู่จริง ผู้คนรุ่นแรกที่ผู้เขียนบันทึกความทรงจำส่วนใหญ่ไม่ใช่คนที่ “เกิดที่แม่ฮ่องสอน” แต่เป็นคนที่ เลือกเดินทางมาอยู่ที่นี้ มาจากรัฐฉาน, จากชายแดนพม่าบังกลาเทศ ปากีสถาน หรือจากภาคเหนืออย่างเชียงใหม่ ลำปาง พวกเขาเดินทางเข้ามาในช่วงยุคทำไม้และทำเหมือง ซึ่งทำให้แม่ฮ่องสอนกลายเป็นเมืองแห่งโอกาสทางเศรษฐกิจ แม้ในทางกฎหมายสยามและอังกฤษจะกำหนดเส้นพรมแดนไว้แล้ว แต่ในชีวิตประจำวัน “อำนาจรัฐยังไม่ถึง” ผู้คนเดินทางค้าขาย เชื่อมเครือข่ายชาติพันธุ์ ศาสนา วัฒนธรรม ได้อย่างเสรีกว่าที่เราจินตนาการในปัจจุบัน คนรุ่นนี้ไม่ได้มองกรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลาง แต่กลับผูกพันกับศูนย์กลางของคนพม่า รัฐฉาน หรือเมืองบ้านเกิดที่ยังมีญาติพี่น้องอยู่

ความทรงจำของคนรุ่นแรกจึงวาดภาพแม่ฮ่องสอนไว้เป็น เมืองกลาง มากกว่าจะเป็น “ชายแดน” เป็นพื้นที่ที่เชื่อมต่อหลายทิศ หลายวัฒนธรรม และหลายตลาดเข้าด้วยกัน

คนรุ่นที่สอง รุ่นที่ความทรงจำเริ่มผลานเข้ากับรัฐสมัยใหม่ คนรุ่นที่สองคือแกนหลักของภาคนี้ และเป็นกลุ่มที่ผู้เขียนได้ข้อมูลมากที่สุด พวกเขาเกิดที่แม่ฮ่องสอน เติบโตในครอบครัวพ่อค้า หรือบ้านที่เกี่ยวข้องกับกิจการทำไม้และคำไว้มต่าง ทนเห็นยุคปลายของการเดินวัว ทนเห็นโรงเรียนเข้ามา และทนเห็นการเปลี่ยนผ่านจากเศรษฐกิจชายแดนแบบดั้งเดิมสู่ระบบตลาดสมัยใหม่ ในความทรงจำของคนรุ่นนี้ “แม่ฮ่องสอน คือบ้าน” ไม่ใช่เมืองผ่าน และไม่ใช่พื้นที่ที่ต้องออกเดินทางมาหาโอกาสเหมือนรุ่นก่อน นี่เป็นช่วงเวลาที่แม่ฮ่องสอนเริ่มกลายเป็น “เมืองชายแดน” อย่างชัดเจนผ่านระบบการศึกษา การค้า และการคมนาคม โดยเฉพาะการเชื่อมต่อกับตลาดในเชียงใหม่หรือในไทย

ผ่านเส้นทางรถไฟ เรืองเล่าของยายเรียน ผู้หญิงโตใหญ่ในครอบครัวคหบดีเมืองแม่สะเรียง กลายเป็นแว่นตาที่ช่วยให้เราเห็นมุมใหม่ คนรุ่นนี้แม้มีสายสัมพันธ์ชาติพันธุ์กับฝั่งพม่า แต่กลับรู้สึกผูกพันกับความเป็นไทยผ่านระบบการศึกษา ทศนคติของยายเรียนที่ “รู้สึกใกล้รัฐไทย แต่ห่างพม่า” สะท้อนพลวัตสำคัญของยุคนี้ยิ่งลิ้มชิมรส

นี่คือรุ่นที่ความทรงจำเริ่มผสมผสานเข้ากับโครงสร้างรัฐ ชาติ และทำให้ “พรมแดน” เริ่มเข้ามามีความหมายทางความรู้สึกมากขึ้น

คนรุ่นที่สาม มาจากลูกหลานพ่อค้าสู่ชนชั้นกลาง กลุ่มที่เป็นแก่นของความเปลี่ยนแปลงในภาคนี้อย่างแท้จริงคือคนรุ่นที่สาม ผู้ซึ่งก้าวเข้าสู่ชีวิตราชการเต็มตัว ก่อนจะเปลี่ยนเส้นทางมายึดอาชีพธุรกิจท่องเที่ยวหลังเกษียณ จุดน่าสนใจคือคนจำนวนมากเป็น “อดีตครู” ซึ่งสะท้อนบทบาทสำคัญของรัฐไทยที่สร้างชนชั้นกลางภูธรขึ้นมาผ่านระบบการศึกษา คนรุ่นนี้ยืนอยู่บน “หลายฐาน” มากกว่ารุ่นก่อนหน้า ฐานเศรษฐกิจจากครอบครัวพ่อค้า ฐานสังคมจากสถานะข้าราชการ และฐานการเมืองในท้องถิ่น

ในความทรงจำของพวกเขา แม่ฮ่องสอนเป็นเมืองชายแดนที่ผูกพันแนบแน่นกับรัฐไทยแล้วอย่างสมบูรณ์ นี่คือนครที่พรมแดนกลายเป็นเส้นแบ่งจริงในชีวิตประจำวัน การค้าเปลี่ยนจากวัวต่างสู่ระบบขนส่งอื่น ๆ และการศึกษาเริ่มทำให้วิถีดั้งเดิมค่อย ๆ กลายเป็น “ความจำของอดีต” ความน่าสนใจคือหลังเกษียณ หลายคนหันมาทำธุรกิจที่พัก ร้านอาหาร บริการท่องเที่ยว ซึ่งสะท้อนการเปลี่ยนผ่านสู่อุตสาหกรรมใหม่ของเมือง การค้าด้วยวัวอาจจางหาย แต่ความสามารถในการ “อ่านพื้นที่” ของบรรพบุรุษกลับถูกเปลี่ยนรูปสู่การอ่านโอกาสทางเศรษฐกิจยุคใหม่อย่างแยบยล

คนรุ่นที่สี่ รุ่นที่สร้างความทรงจำใหม่ในเมืองท่องเที่ยว คนรุ่นที่สี่ (อายุราว 25-45 ปี) เติบโตในโลกที่ต่างจากรุ่นก่อนหน้าทั้งหมด พวกเขามีโอกาสทางการศึกษามากกว่า เรียนมหาวิทยาลัยที่กรุงเทพฯ หรือเมืองใหญ่ และกลับมาพร้อมชุดค่านิยมใหม่ พวกเขาเห็น “จุดแข็งของเมืองชายแดน” ในบริบทของตลาดท่องเที่ยว และฝันถึงการเป็นผู้ประกอบการมากกว่าการเป็นข้าราชการแบบรุ่นพ่อแม่ การท่องเที่ยวที่เติบโตอย่างรวดเร็วในรอบสามทศวรรษทำให้แม่ฮ่องสอนถูกประกอบสร้างใหม่ในจินตภาพของคนรุ่นนี้ เป็นเมืองธรรมชาติ เมืองคาเฟ่ เมืองศิลปะ เมืองวัฒนธรรมชนเผ่า

แม้คนรุ่นสี่จะไม่มี ความทรงจำผูกพันกับการเดินวัวต่างหรือการค้าชายแดนแบบรุ่นแรก ๆ แต่พวกเขากลับสร้างความทรงจำใหม่ผ่านการเดินทาง การเรียนรู้ การกลับไปทำงานที่บ้าน หรือการเปิดธุรกิจเล็ก ๆ ที่สอดรับกับรสนิยมของผู้คนยุคปัจจุบัน นี่คือนครที่ความหมายของชายแดนเปลี่ยนเป็น “พื้นที่โอกาส” มากกว่า “พื้นที่ไกลโพ้น” เป็นหน้าต่างสู่โลกภายนอก ไม่ใช่รั้วกัน

ในภาคสุดท้ายนี้ทำให้เห็นว่า “ความทรงจำที่ไม่เคยเดินทางเป็นเส้นตรง” ความทรงจำของคนแต่ละรุ่น ไม่เคยต่อเรียงกันแบบตรง ๆ แต่เกิดจากการเลือกจำ เลือกเล่า เลือกส่งต่อ พ่อค้าวัวต่างในรุ่นหนึ่งส่งมรดกทางความคิดสู่รุ่นสอง รุ่นสองผสานเข้ากับรัฐสมัยใหม่ รุ่นสามสืบต่อผ่านตำแหน่งและฐานะทางสังคม และรุ่นสี่สร้างเรื่องเล่าของตนเองในโลกของท่องเที่ยวและการเคลื่อนย้ายสมัยใหม่ ความทรงจำจึงทำให้เห็นว่า “แม่ฮ่องสอน” เปลี่ยนความหมายไปตามรุ่นของผู้คน

จากเมืองกลางของเครือข่ายการค้า สู่เมืองชายแดนของรัฐ สู่เมืองของชนชั้นกลาง และกำลังเข้าสู่เมืองท่องเที่ยวที่กำลังสร้างความหมายใหม่อย่างต่อเนื่อง นี่คือบทสะท้อนให้เข้าใจว่าชีวิตของผู้คนในแม่ฮ่องสอนไม่เคยหยุดเดินทาง แม้จะไม่มีวัวต่างอยู่ในเส้นทางแล้วก็ตาม

เมื่อมองย้อนกลับไปทั้งสี่รุ่น จะเห็นว่าความทรงจำของแม่ฮ่องสอนไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างลอย ๆ แต่ถูกขับเคลื่อนด้วยปัจจัยใหญ่หลายชุดที่เข้ามาซ้อนทับกันในแต่ละยุค ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ นโยบายรัฐและการขยายอำนาจของรัฐสยามไทย โครงสร้างการศึกษา ระบบคมนาคมและเทคโนโลยี และเศรษฐกิจท่องเที่ยว ซึ่งทำให้ความหมายของ “ชายแดน” ถูกประกอบสร้างใหม่เรื่อยไปตามวิถีชีวิตของผู้คน

ความทรงจำของคนรุ่นแรกผูกโยงกับ โลกของการข้ามแดนก่อนรัฐจะจัดระเบียบชายแดน ภาพจำจึงเต็มไปด้วยความเสรี ความคุ้นเคยกับรัฐฉาน วัดและตลาดที่เชื่อมโยงหลายทิศ และโอกาสทางเศรษฐกิจจากทำไม้และเหมือง

รุ่นที่สองเติบโตท่ามกลาง การเข้าสู่รัฐสมัยใหม่ การศึกษา โรงเรียน ถนน และการคมนาคม ความทรงจำของรุ่นนี้จึงเต็มไปด้วยการผสานสองโลก โลกของพ่อค้ารุ่นพ่อแม่ กับโลกของรัฐไทย

รุ่นที่สามคือยุคที่ **รัฐไทยฝังรากลึกที่สุด** ผ่านบทบาทของข้าราชการท้องถิ่น การทำงานในระบบราชการ ความทรงจำของรุ่นนี้เลื่อนน้ำหนักรากจาก “เครือญาติข้ามแดน” มาสู่ “ความมั่นคงของรัฐ” อย่างชัดเจน แม้รากทางพ่อค้าจะยังคงอยู่ แต่ถูกแปรรูปเป็นทุนทางสังคมแทน

รุ่นที่สี่เติบโตขึ้นในยุคที่ เศรษฐกิจท่องเที่ยวเป็นศูนย์กลาง และความหมายของพื้นที่ถูกนิยามผ่านภาพลักษณ์เมืองท่องเที่ยว ความทรงจำของรุ่นนี้ไม่ได้สืบจากพ่อค้าคาราวานวัวต่างอีกต่อไป แต่ดำเนินไปคู่กับโลกสมัยใหม่ การเดินทาง การเรียนในเมืองใหญ่ และการกลับมาเป็นผู้ประกอบการในบ้านเกิด

เมื่อวางความทรงจำทั้งสี่รุ่นเรียงกันเป็นชั้น ๆ จะเห็นความจริงสำคัญ 3 ประการ

1. ความหมายของเมืองเปลี่ยนตามโครงสร้างเศรษฐกิจ จากพ่อค้าคาราวาน สู่ราชการ สู่อุตสาหกรรม

ความหมายของแม่ฮ่องสอนเคลื่อนตามอาชีพและโอกาสของแต่ละยุค

2. ความทรงจำแสดงระดับของอำนาจรัฐในชีวิตผู้คน ความทรงจำที่อำนาจรัฐแทรกตัวเข้ามาในพื้นที่

- รุ่นที่หนึ่ง รัฐแทบไม่ปรากฏ
- รุ่นที่สอง รัฐเริ่มเข้ามาผ่านระบบการศึกษา
- รุ่นที่สาม รัฐแนบแน่นกับชีวิตประจำวัน
- รุ่นที่สี่ รัฐคือบริบทหนึ่งในโลกที่กว้างขึ้น

3. ความทรงจำฉายภาพของชายแดนที่ไม่เคยนิ่ง ชายแดนไม่เคยเป็นเส้นแบ่งตรง ๆ มันขยับเปลี่ยนความหมายเรื่อย ๆ ตามชีวิตผู้คน

ดังนั้น ความทรงจำของคนทั้งสี่รุ่นจึงทำหน้าที่เหมือนเลนส์ที่ต่างกันไปตามยุค และเมื่อเลนส์เหล่านี้มาซ้อนทับกัน แม่ฮ่องสอนก็ปรากฏให้เห็นเป็นพื้นที่ที่ “ไม่มีความหมายตายตัว” แต่ถูกสร้างใหม่อย่างต่อเนื่องโดยผู้คนที่เดินผ่านเส้นพรมแดนในแต่ละรุ่น แม้ในวันนี้จะไม่มีเสียงกระดิ่งของวัวต่างหลงเหลืออยู่แล้ว แต่การเดินทางของความทรงจำยังคงไม่หยุดเปลี่ยนและไม่หยุดขยับไปพร้อมกับยุคสมัยเสมอ

หนังสือเล่มนี้เล่าผ่านเสียงของผู้เฒ่าผู้แก่ที่เคยเดินอยู่บนเส้นทางเหล่านั้น ทำให้เราเห็นว่าการค้าขายไม่ใช่เพียงการส่งสินค้าจากที่หนึ่งไปอีกที่หนึ่ง แต่เป็นการเดินทางในโลกที่มีชีวิต มีน้ำหนัก มีความไม่แน่นอน และมีความสัมพันธ์ทางสังคมซ่อนอยู่ทุกจุดแวะพัก แม่ฮ่องสอนในอดีตเป็นพื้นที่ที่รัฐสมัยใหม่ยังยื่นมือเข้าไปไม่ถึงสักนิด ความสัมพันธ์ทางสังคม เครือข่ายทางการค้า และการแลกเปลี่ยนจึงเกิดขึ้นจากความไว้วางใจกันระหว่างคนข้ามกลุ่มชาติพันธุ์ ไม่ว่าจะเป็ไทใหญ่ กะเหรี่ยง หรือชาวเขาในพื้นที่อื่น ๆ หนังสือเล่มนี้ชี้ให้เห็นว่า “เส้นทางการค้า” ไม่ได้มีอยู่บนแผนที่ แต่เกิดขึ้นจากคนเดินข้ามจนกลายเป็นทาง การพูดคุยตกลงซื้อขาย การฝากฝังให้ดูแลวัว และการประคับประคองความสัมพันธ์ในพื้นที่ชายแดนซึ่งพร้อมจะเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

พ่อค้าวัวจึงไม่ใช่อาชีพที่ตัวใหญ่ด้วยทุน แต่ใหญ่ด้วยเครือข่ายความไว้วางใจและความสามารถในการอ่านใจคน อ่านใจวัว และอ่านใจภูเขาไปพร้อม ๆ กัน หนึ่งในจุดแข็งที่สุดของหนังสือคือการ

เปิดพื้นที่ให้กับเสียงของผู้คน ยังคงความเป็นธรรมชาติของความทรงจำ ความทรงจำของพ่อค้าวัว ไม่ได้ถูกเล่าเป็นวีรกรรม แต่เป็นชีวิตจริงที่มีทั้งความเหนื่อย ยากลำบาก

การมองภูมิภาคประเทศด้วยสายตาใหม่ สายตาที่เห็นความสัมพันธ์ซ้อนกันอยู่หลายชั้น ทั้งคน วัว ป่า เส้นทาง และความไว้นื้อเชื่อใจที่ทำให้การค้าเกิดขึ้นได้เป็นหนังสือที่อ่านแล้วได้ทั้งความรู้ ความรู้สึก และความเคารพต่อชีวิตของคนที่เคยเดินอยู่บนเส้นทางเหล่านั้นอย่างเงียบ ๆ

หนังสือ พ่อค้าวัวต่างเมืองแม่ฮ่องสอน : ความทรงจำและเรื่องเล่า พร้อมให้บริการที่ ห้องสมุดศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) สำหรับผู้ที่สนใจสามารถติดต่อสอบถามได้ที่ ห้องสมุด หรือติดต่อเพื่อขอยืมหนังสือผ่านทาง Facebook Fanpage: ห้องสมุด ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร – SAC Library และ Line: @sac-library

---

ผู้เขียน

สาวตรี สาгуลา

นักบริการสารสนเทศ

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

บรรณานุกรม

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติน่าน. (2563). วัวต่าง. เข้าถึงได้จาก กรมศิลปากร:

<https://www.finearts.go.th/nanmuseum/view/24780>

%E0%B8%A7%E0%B8%B1%E0%B8%A7%E0%B8%95%E0%B9%88%E0%B8%B2%E0%B8

วารสารณ์ เรื่องศรี. (2568). พ่อค้าวัวต่างเมืองแม่ฮ่องสอน: ความทรงจำและเรื่องเล่า. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).